

[กฤษณ์ , ณชรต หน้า 98-113]

การสื่อความหมายความอุดมสมบูรณ์ผ่านภาพกามวิสัยในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา*

The Signification of fertility through erotic mural painting of Nha Phra That Temple in Nakhon Ratchasima Province

กฤษณ์ ทองเลิศ** วิทยาลัยนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

ณชรต อิมณะรัญ*** วิทยาลัยนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

Grit Thonglert. College of Communication Arts. Rangsit University.

Nacharata Aimnaran. College of Communication Arts. Rangsit University.

Email : grit.t@rsu.ac.th, nacharata.a@rsu.ac.th

Received: 1 April 2019 ; Revised: 10 April 2019; Accepted: 19 April 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจถึง 1) สัญลักษณ์ภาพและวิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านภาพกามวิสัยในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ 2) สัมพันธภาพระหว่างภาพจิตรกรรมกับวรรณกรรมเรื่องในพุทธศาสนา 3) ความสอดคล้องของสัญลักษณ์ภาพความอุดมสมบูรณ์ในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังกับสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องในศาสนาพราหมณ์ แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในมิติทางศาสนากับระบบนิเวศ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในภาพจิตรกรรมไทย แนวทางการศึกษาเชิงสัญลักษณ์วิทยาและแนวคิดเรื่องสัมพันธภาพ แบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson การวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์หัตถ์บทงาน 2 ประเภทได้แก่ ก) งานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุในอุโบสถหลังเก่า ข) สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ ทั้งนี้ผลการวิจัยได้นำเสนอตามประเด็นปัญหาน่าวิจัยได้ดังนี้

1. สัญลักษณ์ภาพเพื่อการสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ จำแนกได้ 4 กลุ่มได้แก่ ก) ภาพเชิงโลกียวิสัยและภาพเชิงสังวาส ข) ภาพทรัพย์สินสมบัติ ค) ภาพความหลากหลายทางชีวภาพ ง) ภาพการกำเนิดใหม่ของชีวิต

*ได้รับทุนจากสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยรังสิต

**กฤษณ์ ทองเลิศ (รศ.ดร.) : รองศาสตราจารย์ประจำ วิทยาลัยนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

***ณชรต อิมณะรัญ : อาจารย์ประจำ วิทยาลัยนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

2. วิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วย ก) การใช้ระบบสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงการสืบสานสายพันธุ์ ข) การพรางภาพกิจกรรมเชิงสังวาสโดยใช้พื้นฉากสีเทา ค) การใช้รหัสภาษาท่าทางในฐานะตรรกะของการตีความสู่เรื่องเชิงสังวาส ง) การใช้ภาพประภาคารขึ้นเพื่อสื่อความหมายเชื่อมโยงถึงความอุดมสมบูรณ์ จ) การใช้สัญลักษณ์ภาพเชิงมายาคติเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ ฉ) การใช้กฎความเชื่อมโยงภาพองค์รวมในระบบนิเวศสะท้อนสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์

3. สัมพันธภาพของงานภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมทางพุทธศาสนาได้แก่ ก) ไตรภูมิ กามภูมิสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงสายพันธุ์ ข) จุลปทุมชาดก พญาเหี้ยสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ ค) พรหมนาถชาดก ทอคำสัญลักษณ์ความมั่งคั่งในทางโลกและความสูงส่งในทางธรรม

4. ความสอดคล้องของสัญลักษณ์ภาพความอุดมสมบูรณ์กับสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เนื่องในหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์พบว่ามีความสอดคล้องกับสัญลักษณ์ต่อไปนี้ ก) นาคสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ ข) ศิวลึงค์บนฐานโยนี สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ค) วัว สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในภาคเกษตรกรรม ง) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ เทพ แหล่งน้ำ จักรวาลแห่งความอุดมสมบูรณ์

Abstract

The purpose of this research was to gain a profound insight into 1) figurative symbols and signification of fertility through erotic mural painting at Na Phra That Temple; 2) intertextuality of mural painting and Buddhist literature; and 3) consistency between the figurative symbol of fertility in mural painting and the fertility symbol in the Brahman doctrine. Related concepts and theories employed in data analysis comprised the concept of fertility in the dimensions of religion and ecosystem, the concept of symbolism in Thai mural painting, semiology approach and intertextuality, and Jakobson's communication model. This research was a qualitative research that encompassed textual analysis of a) mural paintings in the former ordination hall of Wat Na Phra That and b) fertility symbols in Brahminism in Nakhon Ratchasima and Buriram province. The results were presented in the sequence of research problems, as follows:

1. The figurative symbols employed in the signification of fertility could be categorized into four groups: a) carnal and sexual images; b) images of wealth; c) images of biodiversity; and d) images of rebirth.

2. The techniques of signification of fertility consisted of a) the use of icon to portray genetic inheritance; b) the concealment of sexual images with a dark gray background; c) the use of gestural language code as an index of interpretation of sexual material; d) the use of indexed images to denote fertility; e) the use of mythological symbols to convey fertility; and f) the use of the principle of interconnectedness in the ecosystem to reflect the symbol of fertility.

3. The intertextuality of mural painting and Buddhist literature consisted of a) the Three Worlds (Trailokya) in which the world of desire (Kamaloka) symbolized fertility in the aspect of maintenance of species; b) Culla-Paduma Jataka in which the King of Lizard (Phaya Hia) symbolized fertility in nature; and c) Narada Jataka in which gold symbolized wealth in a secular context, and exaltation

in a religious context.

4. The figurative symbol of fertility in mural painting was consistent with the fertility symbol in the Brahman doctrine on the following aspects: a) Naga symbolized the element of water; b) Lingam on the base of yoni and erotic mural painting symbolized fertility and existence of human species; c) Cow symbolized the origin of fertility in agriculture; and d) Relationship between humans, gods and water resources symbolized the universe of fertility.

ความนำ

Catherine Johns (1989) กล่าวถึงการสื่อสารเรื่องความอุดมสมบูรณ์ว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องผ่านพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางศาสนา โดยมุ่งหวังผลด้านความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิตทางเกษตรกรรม ทั้งปศุสัตว์และพืชพันธุ์ธัญญาหาร ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชพันธุ์ปลอดจากแมลงและโรคพืช แนวคิดนี้ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาจวบจนปัจจุบันและสะท้อนผ่านงานศิลปะเนื่องในศาสนาที่หลากหลายทั่วโลก

แนวคิดดังกล่าวได้สะท้อนผ่าน งานสื่อสารภาพจิตรกรรมบนฝาผนังของไทย ซึ่งพบว่ามีภาพเขียนภาพพุทธประวัติตอนพระเจ้าสุทโธทนะจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ภาพความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าจนไปถึงป่าหิมพานต์ รวมทั้งภาพเชิงกามวิสัยซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ดังนั้นแนวคิดการสื่อสารเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในฐานะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาไม่ได้ดำรงอยู่เพียงมายาคติในสังคม หากแต่เป็นแนวปฏิบัติทางการสื่อสารเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ นอกจากนี้ยังพบว่าภาพจำนวนไม่น้อยได้รับการนำเสนอผ่านสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการให้กำเนิด งานภาพจิตรกรรมบนฝาผนังไทยมักปรากฏสัญลักษณ์เพศหญิงที่มีลูก เพื่อสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ถึงการสืบต่อของสายพันธุ์มนุษย์ รวมทั้งภาพเชิงสังวาสทั้งของคนและสัตว์ต่างๆ ซึ่งการปรากฏของภาพเชิงสังวาสมักปรากฏพร้อมด้วยอารมณ์ตลกขบขัน โดยเห็นว่าอารมณ์ขันของคนมักหนีไม่พ้นเรื่องเพศ ดังที่ นิวัติ กองเพียร (2542) กล่าวว่า อารมณ์ขันทางเพศที่แสดงออกต่อสาธารณะในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ เท่าที่เข้าใจกัน แต่มักเกิดขึ้นมาจากกระบวนการความเชื่อที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ดังเช่นจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมาซึ่งเป็นงานสื่อสารด้วยภาพที่ได้รับการกล่าวถึงในแง่ความโดดเด่นของเนื้อหาภาพเชิงสังวาส ปรากฏชัดทั้งในระดับสัตว์เดรัจฉาน สัตว์หิมพานต์ มนุษย์ คนธรรพ์ จนถึงเรื่องราวความรักของพระโพธิสัตว์ หากแต่มีความแตกต่างของระบบการสื่อสารสัญลักษณ์ภาพและวิธีการประกอบสร้างความหมาย สัญลักษณ์ภาพเหล่านี้ล้วนเป็นการนำเสนอภาพตัวแทนของตัวหมาย (signifier) ที่สื่อความหมาย ถึงความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่จะสร้างขึ้นเพียงแต่ให้ความเพลิดเพลินเชิงโลกีย์วิสัยแก่ผู้ดูภาพ โดยส่วนใหญ่แล้วจะนำเสนอด้วยภาพที่สวยงามที่เป็นไปตามกรอบมาตรฐานความงามที่สังคมคุ้นเคย แต่มีภาพบางส่วนที่จัดเป็นภาพที่แสดงออกถึงการเสพสังวาส การปฏิสนธิ การคลอด การเน้นร่างกายที่เป็นเรื่องของการเจริญพันธุ์หรือภาพที่อาจไม่น่าดูเช่น ภาพที่มีการเน้นอวัยวะเพศอย่างเด่นชัด

ปัจจุบันอาคารอุโบสถอันเป็นที่ตั้งของภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุได้เปลี่ยนบทบาทหน้าที่การใช้งานหลัก จากหน้าที่ทางศาสนาที่เน้นคุณค่าด้านพิธีกรรม (cult value) เป็นอาคารอนุรักษ์และเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมศึกษางานภาพจิตรกรรมฝาผนัง ทำให้คุณค่าของงานจิตรกรรมกลายมาเป็นคุณค่าการจัดแสดง (exhibition value) ภาพจิตรกรรมจึงเป็นสื่อสาธารณะที่ประชาชนสามารถเข้าชมและศึกษาเรียนรู้ได้ทั้งในแง่หลักธรรมและการทำหน้าที่เป็นหอศิลป์ที่จัดแสดงผลงานภาพจิตรกรรมไทยในยุค

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

รัชกาลที่ 3 ซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ทั้งนี้ Walter Benjamin (1986) เสนอว่า คุณค่าด้านพิธีกรรมเป็นไปเพื่อตอบสนองความเชื่อ ในขณะที่คุณค่าด้านการจัดแสดงยังคงทำหน้าที่เพื่อการรักษาสืบไป จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการถ่ายทอดลงมาสู่กลุ่มชนทั่วไป

นอกจากนี้ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุยังคงดำรงอยู่ในฐานะทุนทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในการเพิ่มมูลค่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกับวิถีชุมชนที่สร้างสรรค์งานผ้าไหมปักธงชัย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ความเข้าใจที่มีต่อระบบสัญลักษณ์ทางการสื่อสารของภาษาภาพจิตรกรรมในเรื่องร่างกายในฐานะ ความหมายทางสังคม วิธีการประกอบสร้างความหมาย นำสู่สุนทรียภาพของผู้รับสารที่มีต่อภาพจิตรกรรมได้ ช่วยให้ผู้ดูได้รับอรรถรสทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม ยังประโยชน์โดยตรงต่องานวิชาการสื่อสารด้วยภาพและเป็นองค์ความรู้ที่สร้างมูลค่าเพิ่มทางการสื่อสารการท่องเที่ยวในฐานะทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ตามนโยบายไทยแลนด์ 4.0

อนึ่ง การวิจัยเรื่องนี้เป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนมูลบทที่ว่างานภาพจิตรกรรมเนื่องในพุทธศาสนาในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นงานที่มีคุณค่าแก่การศึกษา เป็นงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการปฏิบัติทางสังคม (social practice) แม้ภาพแนวโลกียวิสัยเชิงสังวาสมักถูกมองว่าเป็นภาพที่ไม่สมควรแก่ธรรมสถาน แต่การตีความในเชิงสหวิทยาการจะนำไปสู่ปัญญาที่นำไปใช้ประโยชน์ได้ (practical wisdom) ในเชิงการรับรู้ทางสุนทรียภาพ ดังที่ Craig R. T. (2018) เรียกแนวทางการศึกษาดังกล่าวนี้อันว่า วิทยวินัยทางการสื่อสารที่นำไปสู่การปฏิบัติได้ (practical discipline) อันเป็นวิทยวินัยที่ก่อให้เกิดแนวคิดการวิพากษ์ การสร้างสรรค์ การส่งเสริมและเผยแพร่เนื้อหาที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญาที่นำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคม

ปัญหานำวิจัย

1. สัญลักษณ์ภาพและวิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านภาพกามวิสัยในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุมีอะไรบ้าง
2. ความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านภาพกามวิสัยในงานจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุมีการสร้างสัมพันธ์กับวรรณกรรมเนื่องในพุทธศาสนาอย่างไร
3. สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ที่สะท้อนผ่านภาพกามวิสัยในงานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุมีความสอดคล้องกับสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์เนื่องในหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์ อย่างไร

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการเข้าสู่ปัญหานำวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในมิติทางศาสนากับระบบนิเวศ เสนอโดย Catherine Johns (1989) กล่าวถึงสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ที่สื่อสารผ่านงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและศาสนา เช่นสัญลักษณ์ความเป็นแม่ ภาพเด็กเล็ก สัญลักษณ์การสืบต่อเผ่าพันธุ์ โดยพิจารณาความหมายสัญลักษณ์เชิงองค์รวมที่เน้นความสัมพันธ์กับจิตวิญญาณเชิงนิเวศว่า มนุษย์ต้องดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างประสานกลมกลืน
2. แนวคิดเรื่องความหมายเชิงสัญลักษณ์ในภาพจิตรกรรมไทย ว่าด้วยระบบสัญลักษณ์ภาพของงานจิตรกรรมไทยแนวประเพณีโดยมีวรรณกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาเป็นตัวกำกับการเขียนและการตีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ภาพของงานจิตรกรรม โดยพิจารณาองค์ประกอบด้าน รูปทรงกับเนื้อหา รูปทรงคือส่วนที่เป็นรูปธรรมได้แก่ทัศนธาตุต่าง ๆ ที่สัมผัสได้ด้วยประสาทตา เนื้อหาคือส่วนที่เป็นนามธรรมที่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึกลึกซึ้งผ่านทางรูปทรงเช่น เรื่องราว อารมณ์ และสัญลักษณ์

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

3. แนวทางการศึกษาเชิงสัญลักษณ์และแนวคิดเรื่องสัมพันธภาพ ว่าด้วยกระบวนการประกอบสร้างความหมาย อุดมการณ์ มายาคติ และแนวคิดสัมพันธภาพที่สะท้อนถึงวรรณกรรมเนื่องในศาสนาทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ที่มีอิทธิพลต่อการตีความหมายของงานภาพจิตรกรรมและสัญลักษณ์ภาพที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์

4. แนวคิดแบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson (1987) ว่าด้วยองค์ประกอบทางการสื่อสาร 6 ประการ ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร สาร ผู้รับสาร บริบท ช่องทางการสื่อสาร รหัสทางการสื่อสาร และหน้าที่ทางการสื่อสารของแต่ละองค์ประกอบโดยงานวิจัยนี้เน้นหน้าที่ในการกำกับความหมายของบริบท หน้าที่เชิงสุนทรียภาพของตัวสาร และหน้าที่ในการจัดระบบสัญลักษณ์ของรหัสทางการสื่อสาร

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ข้อความ (textual analysis) แหล่งข้อมูลคืองานสร้างสรรค์ 2 ประเภทได้แก่ 1) งานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นงานจิตรกรรมในยุครัชกาลที่ 3 2) สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ของศาสนาพราหมณ์ในจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการใช้กล้อง DSLR ในเดือนกรกฎาคม 2561 บันทึกภาพโดยผู้วิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยกระบวนการสร้างแก่นประเด็นคำตอบด้วยวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัยโดยมีแนวคิดที่นำมาใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย แนวคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในมิติทางศาสนากับระบบนิเวศ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในภาพจิตรกรรมไทย แนวทางการศึกษาเชิงสัญลักษณ์และแนวคิดเรื่องสัมพันธภาพ แบบจำลองการสื่อสารของ Jakobson ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

1. สัญลักษณ์ภาพเพื่อการสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยพบว่าการดำรงอยู่ของภาพกามวิสัยไม่ได้ตั้งอยู่อย่างเป็นเอกเทศ หากแต่มีการประสานสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ที่เป็นบริบทของการสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยพบว่ากลุ่มสัญลักษณ์ภาพที่เป็นองค์ประกอบของการสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์จำแนกได้ 4 กลุ่มได้แก่

1.1 ภาพเชิงโลกียวิสัยและภาพเชิงสังวาส เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง “สายพันธุ์” ซึ่งเป็นเรื่องของการสืบทอดเผ่าพันธุ์ตามสัญชาติญาณตามรหัสทางชีววิทยากับเรื่องของ “สายสัมพันธ์” ซึ่งเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับรหัสทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการสื่อสาร ผลการวิจัยพบว่าสัญลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องเพศเชิงสังวาสเป็นระบบสัญลักษณ์ภาพที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาส่วนต่างๆ ของภาพจิตรกรรมโดยมีนัยทางการสื่อสารที่เชื่อมโยงถึงความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้ภาษาท่าทางที่สื่อกามวิสัยและภาพที่สื่อไปในเชิงสังวาส จำแนกเป็น 5 กลุ่มย่อยดังต่อไปนี้

ก) ภาพกามวิสัยของสัตว์เดรัจฉานเพื่อการดำรงอยู่ของสายพันธุ์ภาพกามวิสัยของสัตว์เดรัจฉานถือว่าเป็นวิถีตามสัญชาติญาณของสิ่งมีชีวิตเป็นเรื่องของ กลไกในการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์ ทั้งนี้เงื่อนไขสำคัญของภาพเชิงสังวาสของสัตว์ต่างๆ คือปัจจัยเชื้อของสภาพแวดล้อม ซึ่งต้องดำรงอยู่ในบริบทของความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ที่พบว่ามีภาพเชิงสังวาสบนจิตรกรรมฝาผนังได้แก่ กระต่าย ช้าง ม้า เก้ง กวาง

ข) ภาพกามวิสัยของมนุษย์มีความประณีตต่างกันระหว่างสามัญชนและชนชั้นสูง กล่าวคือภาพเชิงสังวาสของสามัญชนมักขาดความประณีต สื่อไปทางลามกอนาจารอันเนื่องจากการแสดงให้เห็นอวัยวะอย่างโจ่งแจ้ง ในขณะที่ภาพในกลุ่มชนชั้นสูงและชนต่างชาติที่เป็นชาวตะวันตกมีการปกปิดการแสดง

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ออกทางเพศ เป็นการสื่อความหมายในระดับที่เป็นดรรชนีบ่งชี้ถึงการคาดหมายว่าจะมีเรื่องทางเพศเกิดขึ้นดังตัวอย่างรูปที่ 1

รูปประกอบที่ 1 ภาพจิตรกรรมเชิงสังวาสบนฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ จากรูปที่ 1

อาจกล่าวได้ว่าเรื่องทางเพศมีระดับของวัฒนธรรมที่ผ่านการขัดเกลาทางสังคมแตกต่างกันตามระดับของชนชั้นทางสังคม

ค) ภาพกามวิสัยของสัตว์หิมพานต์ รูปลักษณะเป็นตัวกำหนดลักษณะทางกามารมณ์ ภาพสัตว์หิมพานต์ที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุได้แก่ ภาพกนิรี กนิกร ราชสีห์ นาค สัตว์ครึ่งคนครึ่งนกอื่นๆ ดังตัวอย่างรูปที่ 2

รูปประกอบที่ 2 การแสดงออกทางกามารมณ์ของสัตว์หิมพานต์จากรูปที่ 2

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

กิริและกิริแสดงอาการเกี่ยวสือเชิงการมณซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์เบื้องต้นของภาพเชิงสังวาส อย่างไรก็ตามลักษณะของภาพดังกล่าวมีความประณีตงดงามตามแบบนาฏลักษณ์ เป็นภาพที่แสดงออกถึงความชำนาญทางฝีมือและอารมณ์อันประณีตของศิลปิน จังหวะภาพมีความสมบูรณ์ทางจิตใจมากกว่าจะทำให้เห็นความเป็นจริงตามธรรมชาติ เป็นศิลปะแบบอุดมคติ เป็นความสวยงามที่มีจังหวะลีลา (rhythmical) นุ่มนวล การแสดงลักษณะทางการมณมีความประณีต

ง) ภาพกามวิสัยของวิทยากร คนธรรพ์และนารีผล เป็นการสื่อถึงความไม่หลุดพ้นเชิงโลกียวิสัย ตันนารีผลเป็นไม้ซึ่งออกผลเป็นรูปหญิงสาว ทรวดทรงงดงาม เมื่อสุกเต็มที่จะเป็นสาวแรกุ่นอายุได้ 16 ปี และจะมีนักสิทธิ์ วิทยากร คนธรรพ์ มาคอยเฝ้าเก็บเอาผลสุกไป บางครั้งถึงกับแย่งชิงกัน (วรรณภา ณ สงขลา, 2534) ภาพกามวิสัยของนักสิทธิ์ วิทยากร คนธรรพ์และนารีผลจึงมีนัยของการสื่อความหมายถึงความไม่หลุดพ้นในเชิงโลกียวิสัย ภาพวิทยากรที่แสดงการเฝ้าและพยายามเด็ดนารีผล และภาพการแย่งชิงนารีผลระหว่างวิทยากร คนธรรพ์ ล้วนเป็นการสื่อความหมายในฐานะดรรชนีที่เชื่อมโยงถึงเนื้อหาในเชิงสังวาส ในขณะที่รูปลักษณ์ของนารีผลซึ่งออกผลเป็นรูปหญิงสาวเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงพัฒนาการของร่างกายที่พร้อมจะสืบต่อเผ่าพันธุ์และยังแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในป่าหิมพานต์ ดังรูปประกอบที่ 3

รูปประกอบที่ 3 ภาพกามวิสัยของวิทยากร คนธรรพ์และนารีผล

จ) ภาพกามวิสัยของพระโพธิสัตว์ในจุลปทุมชาดกแสดงออกโดยประณีตตามแบบนาฏลักษณ์ แสดงลักษณะความเป็นนาฏลักษณ์ของภาพโดยการเขียนรูปลักษณ์แบบสวยงาม มีจังหวะลีลานุ่มนวล การแสดงลักษณะทางการมณมีความประณีตกว่าภาพมนุษย์สามัญชนและชนชั้นสูง การแสดงออกถึงสายสัมพันธ์ในเชิงกามวิสัยมีความประณีตงดงามอันเป็นแบบแผนของการเขียนภาพบุคคลชั้นสูง ประกอบกับกรณีนี้ตัวละครเป็นพระโพธิสัตว์ทำให้การแสดงออกในเชิงการมณไม่สามารถทำได้อย่างชาวบ้าน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ายิ่งชนชั้นของตัวละครเป็นชนชั้นสูงที่นำเสนอแบบนาฏลักษณ์ การนำเสนอภาพในเชิงโลกียวิสัยจึงนำเสนอได้ในระดับดรรชนีที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรืออีกนัยหนึ่งคุณค่าด้านเรือนร่างเป็นรหัสทางการสื่อสารที่กำกับวัฒนธรรมการแสดงออกทางการสื่อสารเรื่องเพศ

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

1.2 ภาพทรัพย์สินสมบัติ ภาพจิตรกรรมวัดหน้าพระธาตุได้พบว่าทรัพย์สินสมบัติที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วย เงิน ทองคำ ปศุสัตว์ เครื่องพาหนะและการค้าสำเนา ดังนี้

ก) เงินกับการโปรยทาน สัญลักษณ์อำนาจทางเศรษฐกิจของชาวจีน ภาพวิถีชีวิตที่แสดงถึงอำนาจของเงินในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ปรากฏผ่านกิจกรรม “การโปรยทาน” ซึ่งเป็นการสละเงินเป็นทานแก่ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ภาพผู้โปรยทานเป็นสตรีในชุดเสื้อผ้าแบบชาวจีน ในขณะที่ผู้รับทานนั้นเป็นเด็กและชาวบ้านที่เข้าใจได้ว่าเป็นคนพื้นถิ่น ภาพดังกล่าวเป็นดรwxนที่สื่อความหมายเชื่อมโยงถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีนที่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ในยุครัชกาลที่ 3 ชาวจีนจึงเป็นภาพตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ในฐานะผู้ครอบครองทรัพย์สินและเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในพื้นที่มาช้านาน

ข) ทองคำ สัญลักษณ์ของอำนาจและความเป็นชนชั้นสูง ทองคำ เป็นสิ่งที่มีความผูกพันกับการสร้างสรรค์งานศิลปะเนื่องในศาสนา ภาพที่เขียนขึ้นจากวรรณกรรมทศชาติชาดกเรื่อง พรหมนาถชาดก เป็นเรื่องที่กำลังกล่าวถึงทองคำในฐานะเป็นทรัพย์สินที่เกี่ยวข้องกับพิธีของผู้นคนและคุณธรรมอันสูงส่งของพระโพธิสัตว์

ค) ปศุสัตว์ สัญลักษณ์ความมั่งคั่งของอาชีพเกษตรกรรม ภาพวิถีชีวิตและภูมิทัศน์ของเมือง เมืองค้ประกอบทางด้านเนื้อหาเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงเพื่อการใช้งานในภาคเกษตรกรรม

ง) การค้าสำเนา สัญลักษณ์ความมั่งคั่งการค้าทางทะเลปรากฏภาพเรือสำเภาอยู่ในตำแหน่งเคียงกับภาพการทำการเกษตรกรรม เรือสำเภาสะท้อนถึงความสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศที่สยามมีพื้นที่ติดทะเล ภาพเรือสำเภาที่ปรากฏในงานภาพจิตรกรรมจึงเป็นดรwxนที่สื่อความหมายถึงความมั่งคั่งทางการค้า

จ) เครื่องพาหนะ สัญลักษณ์ความมั่งคั่งของชนชั้นสูงทางสังคม เครื่องพาหนะทางบกที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมมีความแตกต่างหลากหลายและแตกต่างไปตามสัตว์แต่ละประเภทที่ใช้ร่วมการเดินทาง ภาพเกวียนวัว สื่อถึงการเดินทางไกล เหมาะกับการบรรทุกสินค้าร่วมกับบรรทุกผู้คน อย่างไรก็ตามเกวียนวัวมีการตกแต่งประดับสวยงามแตกต่างกัน แสดงถึงความมั่งคั่งของผู้ครอบครองที่แตกต่างกัน

1.3 ภาพความหลากหลายทางชีวภาพ การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยมีลักษณะเด่นประการหนึ่งคือพื้นที่เขียนภาพมีขนาดใหญ่ มีความเชื่อมต่อเนื่องของเรื่องราวไปอย่างมีเอกภาพกลมกลืน วิธีการที่สำคัญประการหนึ่งในการเชื่อมโยงพื้นที่ภูมิทัศน์ต่างๆ คือ การกำหนดพื้นที่สื่อกลาง (Intermediary space) เพื่อเป็นสื่อการเชื่อมโยงภาพสัญลักษณ์ทางภูมิศาสตร์เช่นภาพลายเส้นเพื่อสื่อถึงแม่น้ำ การใช้ภาพก้อนหินเพื่อสื่อถึงภูเขา การใช้ภาพต้นไม้เป็นพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเมือง ป่า ป่าหิมพานต์ ซึ่งพื้นที่เชื่อมต่อเหล่านี้มีพื้นที่ว่างให้ใช้เขียนภาพที่มีเรื่องราวของความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งมีศักยภาพในการสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ผ่านภาพที่แสดงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ความหลากหลายของสายพันธุ์พืช สัตว์ สัตว์หิมพานต์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตประเภทมนุษย์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก) นาค เจือก มายาคติของธาตุน้ำ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ นาคและเจือกเป็นสัญลักษณ์ภาพที่สื่อความหมายถึงความเป็นธาตุน้ำ โดยที่น้ำเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

ข) ความอุดมสมบูรณ์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์สัตว์ที่คู่กับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้สะท้อนความหลากหลายของสายพันธุ์สัตว์ประเภทต่าง ๆ ได้แก่สัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์หิมพานต์ โดยมีการวางตำแหน่งภาพเคียงคู่กับรอยพระพุทธรูป ซึ่งเชื่อมโยงความหมายได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่นำความอุดมสมบูรณ์สู่ระบบความหลากหลายทางชีวภาพของสายพันธุ์ต่างๆ

ค) ความอุดมสมบูรณ์จากความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืช ความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์พืชเป็นศิลปะการเขียนภาพที่เปิดโอกาสให้ช่างเขียนได้ใช้พื้นที่ขนาดเล็กเพื่อการถ่ายทอดความงามของ

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

พันธุ์ไม้ต่างๆ งานภาพจิตรกรรมนิยมใช้ภาพต้นไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อการแบ่งองค์ประกอบของภูมิประเทศของฉากที่ใช้ในการเล่าเรื่อง

ง) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำและสัตว์ป่า โดยสะท้อนร่วมกับภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านซึ่งเป็น “ภาพกาก” ที่ใช้ประกอบเรื่องราวความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคสมัยได้เป็นอย่างดี โดยเหตุที่สยามเป็นประเทศที่มีแม่น้ำคูคลองมาก ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนผูกพันกับแหล่งน้ำและภาพจิตรกรรมได้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ

1.4 ภาพการกำเนิดใหม่ของชีวิต การให้กำเนิดสมาชิกใหม่ในสังคมเป็นระบบสัญลักษณ์ภาพที่เป็นดรชนีเชื่อมโยงถึงความอุดมสมบูรณ์ได้เนื่องจากการสื่อความหมายที่พ้นไปจากความแร้นแค้น ภาพวิถีชีวิตจึงมักสะท้อนเรื่องราวเกี่ยวกับการเกิดไว้ด้วยอันเป็นสัญลักษณ์ภาพเพื่อสื่อถึงการสืบต่อของสายพันธุ์มนุษย์

2. วิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เป็นการวิเคราะห์ตามแนวทางของการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์วิทยาและแนวคิดการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ผลการวิจัยพบว่าวิธีการประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ประกอบด้วยแนวทางดังต่อไปนี้

ก) การใช้ระบบสัญลักษณ์(icon)เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ ที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์

สัญลักษณ์ เป็นระบบสัญลักษณ์งานการสื่อสารด้วยภาพที่มีความหมายตรงตามสิ่งที่เห็น การใช้สัญลักษณ์อวัยวะเพศชายและภาพเชิงสังวาส ได้เป็นระบบสัญลักษณ์ภาพที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าสัญลักษณ์เชิงสังวาสดังกล่าวเป็นระบบภาพตัวแทนที่มีความลามก (obscene representation) แต่ถือได้ว่าเป็นภาพที่สะท้อนธรรมชาติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้านที่ร่างกายเป็นเรื่องของการเจริญพันธุ์และการสืบต่อเผ่าพันธุ์มนุษย์ สื่อสารผ่านความตลกขบขันทางเพศ ดังรูปประกอบที่ 4

รูปประกอบที่ 4 ภาพสัญลักษณ์เชิงสังวาส

ข) การพรางภาพกิจกรรมเชิงสังวาสโดยใช้พื้นฉากสีเทาดำ

งานจิตรกรรมภาพการสังวาสของช่างพบว่ามีการนำเสนอให้เห็นอวัยวะเพศของช่างอย่างชัดเจน หากแต่มีการพรางโดยใช้สีเทาดำ ทั้งนี้ภาพช่างมีตำแหน่งที่อยู่เหนือระดับสายตาใกล้เคียงกับหน้าต่าง ทำให้เป็นการเห็นโดยมีแสงจากช่องหน้าต่างที่ทำให้ม่านตาของคนดูภาพหรือช่างทำให้เห็นภาพดังกล่าวยากยิ่งขึ้นดังรูปที่ 5

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

รูปที่ 5 การพรangkกิจกรรมเชิงสังวาสของช้าง

จากรูปที่ 5 การพรangkดังกล่าวเป็นระบบของการใช้รหัสเชิงซ้อนในเชิงสุนทรียภาพ (aesthetic of double codes) โดยเป็นการจัดระบบสัญลักษณ์ทั้งการใช้รหัสทางสังคมที่สื่อสารสืบต่อกันมาให้ปกปิดเรื่องทางเพศ ในขณะเดียวกันตำแหน่งการเขียนภาพมีรหัสทางชีววิทยา เกี่ยวกับม่านตาที่ห่อหุ้มเมื่อดวงตาต้องแสงจากภายนอกอาคาร จึงทำให้ภาพดังกล่าวเห็นได้ไม่ชัดเจน ก่อให้เกิดการเห็นที่มีการละความบางอย่าง (omission) เป็นสารที่ไม่ได้สื่อความหมายอย่างโจ่งแจ้งซึ่งเป็นไปตามขนบธรรมเนียม กฎเกณฑ์ ความเป็นสุภาพชนตามหลักแห่งปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของสังคมไทย

ค) การใช้รหัสภาษาท่าทางในฐานะดรชนีของการตีความสู่เรื่องเชิงสังวาส

ภาษาท่าทางของตัวละครในงานภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นดรชนีของการสื่อสารเรื่องเชิงสังวาสผ่านรหัสของภาษากายและรหัสของภาษาภาพจิตรกรรมได้แก่ รหัสภาษากายที่มีการใช้รูปทรงของตัวละครที่แทรกเข้าหากัน (interpenetrating forms) รหัสภาษากายที่ใช้การสัมผัส (tactile) รหัสการใช้ทิศทางการประสานสายตาและการแสดงออกทางสีหน้าที่สื่ออารมณ์ รหัสภาษาของระยะสัมผัสเช่น ระยะระหว่างกิริและกิริณรมีความแนบชิดสนิทสนมกล่าวคืออ้อมกอด กายชิด ซึ่งการตีความในเรื่องระยะห่างเชิงวัฒนธรรมนั้นถือเป็นระยะส่วนบุคคล เป็นการสื่อสารในบริบทของคู่รัก จึงเป็นดรชนีที่สื่อความหมายได้ถึงการสังวาส

ง) การใช้ภาพประเภทดรชนี เพื่อสื่อความหมายเชื่อมโยงถึงความอุดมสมบูรณ์

ภาพประเภทดรชนี เป็นระบบสัญลักษณ์ภาพที่ทำให้ผู้ดูภาพสามารถคิดเชื่อมโยงเชิงเหตุผลสู่ความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ จำแนกได้ 4 ลักษณะได้แก่ ภาพดรชนีถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ ภาพดรชนีถึงความมั่งคั่งจากการค้าสำเภา ภาพกิจกรรมการโปรยทานเป็นดรชนีถึงความมั่งคั่งทางการเงิน ภาพพระพรหมทอทองคำเป็นดรชนีถึงความมั่งคั่ง ดังตัวอย่างรูปที่ 6

รูปที่ 6 ปศุสัตว์และเรือสำเภา ดรชนี้เรื่องความอุดมสมบูรณ์

จ) การใช้สัญลักษณ์ภาพเชิงมายาคติเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์

แนวคิดเกี่ยวกับระบบสัญลักษณ์ภาพที่สื่อความหมายถึงน้ำในฐานะที่มาของความอุดมสมบูรณ์ปรากฏในงานภาพจิตรกรรมไทยมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สัญลักษณ์ลายเส้นรูปคลื่นในรูปจำลองระบบจักรวาลในงานภาพจิตรกรรมสะท้อนให้เห็นการเกิดและการสลายตัวของมหาสมุทรและที่ไปตามกาลเวลา สอดคล้องกันอย่างดีกับรูปคลื่นอันเป็นลำตัวของพญานาค และเห็นว่าพญานาคคือ สัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ นาคจึงมีนัยของความหมายที่เชื่อมโยงกับสัญลักษณ์แห่งความมั่งคั่งและความอุดมสมบูรณ์

ฉ) การใช้กฎความเชื่อมโยงภาพองค์รวมในระบบนิเวศสะท้อนสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์

การเขียนภาพภูมิทัศน์ของงานภาพจิตรกรรมผ่านนัยนัยการแบ่งช่องว่างของเรื่องราวตอนต่างๆ ออกจากกันเช่นการใช้สัญลักษณ์ภาพของแม่น้ำเป็นตัวแบ่งเรื่องราว บางแห่งใช้สัญลักษณ์ภาพภูเขาซึ่งมีพื้นที่ป่าไม้เป็นรายละเอียด การเชื่อมโยงระบบสัญลักษณ์ภาพภูมิทัศน์ต่างๆ นี้มักมีการสอดแทรกเรื่องราวสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ความสัมพันธ์ในเชิงองค์รวมของระบบนิเวศบนงานภาพจิตรกรรมปรากฏทั้งในโลกแห่งความเป็นจริงและพื้นที่ของปาหิมพานต์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความอุดมสมบูรณ์เป็นแนวคิดที่เชื่อมต่อทั้งระบบของจักรวาล นับจากโลกมนุษย์และโลกฐานฐานของไตรภูมิล้วนแต่เป็นโลกที่บรรจุไว้ซึ่งสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์

3. สัมพันธภาพของงานภาพจิตรกรรมมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมทางพุทธศาสนาได้แก่

ก) ไตรภูมิ กามภูมิสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงสายพันธุ์ ว่าด้วยจักรวาลของพุทธศาสนาที่อธิบายเรื่องนรก สวรรค์และจักรวาลฐานฐาน สัญลักษณ์ในไตรภูมิที่นำมาใช้สื่อความหมายที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และความมั่งคั่งในแง่ของภูมิคือ ปาหิมพานต์ สัญลักษณ์แห่งความหลากหลายทางธรรมชาติและความสมบูรณ์ของภูมิประเทศที่เกินกว่าจินตนาการที่คนทั่วไปจะคาดถึง

ข) จุลปทุมชาติก มีภาพพญาเหี้ยซึ่งเป็นสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ ปรากฏเนื้อหาภาพเหตุการณ์และมีคำบรรยายภาพว่า“พระโพธิสัตว์ชี้เหี้ย” ทั้งนี้เหี้ยเป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของ

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

ความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ การกินซากของตัวเหี้ยเป็นลำดับสุดท้ายของห่วงโซ่อาหาร ทำให้เกิดการปรับสมดุลของระบบนิเวศ ดังนั้นเหี้ยในจุลปทุมชาดกจึงมีความสัมพันธ์กับการสื่อความหมายในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

ค) พรหมนาถชาดก ภาพทองคำเป็นสัญลักษณ์ความมั่งคั่งในทางโลกและความสูงส่งในทางธรรม พรหมนาถะแต่งองค์เป็นฤาษี ทรงใส่ภาชนะภิกขาจารทองคำในสาแหรกมุขข้างหนึ่ง คนโทน้ำแก้วประพาฬในสาแหรกมุขอีกข้างหนึ่ง แล้วทรงยกคานทองสอดสาแหรกวางเหนือพระอังสา ภาพทองคำเป็นดรชนที่สื่อถึงความมั่งคั่งในทางโลกและความสูงส่งในทางธรรม

4. ภาพที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ในงานจิตรกรรมกับสัญลักษณ์เนื่องในศาสนาพรหมณ์ พบว่ามีความสอดคล้องกันดังสัญลักษณ์ต่อไปนี้

ก) นาคสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ “นาค” เป็นสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำที่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยและคนแถบลุ่มแม่น้ำเอเชียอาคเนย์มาช้านาน นาคเป็นโลกทัศน์ที่มีการผสมผสานของคติฮินดูและพุทธ รวมทั้งคติเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรมทั้งในระดับชาวบ้านจนถึงพระมหากษัตริย์ สัญลักษณ์ลูกคลื่นของน้ำและนาคพบเห็นได้ในงานสถาปัตยกรรมทั้งในยุคโบราณ เช่น นครวัด และงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย นาคจึงเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เนื่องด้วยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญของภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญลักษณ์ “นาคให้น้ำ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่มีพลังสร้างสรรค์ที่เอื้อต่อแนวคิดความอุดมสมบูรณ์ของภาคเกษตรกรรม

ข) ศิวลึงค์บนฐานโยนี สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ศิวลึงค์และโยนี เป็นสัญลักษณ์แทนเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเป็นดุษฎีภาพของชีวิตที่ทำให้เกิดการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ดังปรากฏในเทวสถานในศาสนาพรหมณ์แทบทุกแห่ง สัญลักษณ์ศิวลึงค์และโยนี เป็นสิ่งสำคัญของการประกอบพิธีกรรมการสงฆ์และการขลิบอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะอำนวยให้เกิดพืชพันธุ์ธัญญาหาร สัญลักษณ์ศิวลึงค์บนฐานโยนี เป็นระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาที่เชื่อมโยงกับเรื่องเพศ

ค) วัว สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์ในภาคเกษตรกรรม วัวดำรงอยู่ในฐานะสัตว์ศักดิ์สิทธิ์เนื่องจากเป็นพาหนะของพระศิวะซึ่งเป็นมหาเทพในศาสนาพรหมณ์ ในอีกแง่หนึ่ง วัวคือปัจจัยสำคัญในฐานะแรงงานในภาคเกษตรกรรม มีฐานะเป็นปศุสัตว์ คือสัตว์เลี้ยงในระบบครัวเรือนและถือเป็นทรัพย์สินสมบัติที่แสดงเศรษฐกิจฐานะได้

ง) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ เทพ แหลงน้ำ จักรวาลแห่งความอุดมสมบูรณ์ แนวคิดสำคัญประการหนึ่งของหลักคำสอนในศาสนาพรหมณ์คือ สรรพสิ่งในจักรวาลมีความเชื่อมโยงถึงกัน ทุกอย่างของชีวิต เม็ดกรวดทราย ล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่รวมเป็นจักรวาล ระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาฮินดูได้สะท้อนถึงความเชื่อในความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างจักรวาลและโลก ในขณะที่ในงานจิตรกรรมฝาผนังมักสะท้อนความสมบูรณ์ของโลกพิภพผ่านพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างแผ่นดิน ผืนน้ำ ภูเขา ซึ่งพื้นที่รอยต่อดังกล่าวคือสถานที่ตั้งของสัญลักษณ์ภาพกามวิสัยของสัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งสัตว์หิมพานต์ ดังนั้นเขตพื้นที่เชื่อมต่อในฐานที่ตั้งแห่งสัญลักษณ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์จึงเป็นแนวคิดที่มีความสอดคล้องกันทั้งทางศาสนาพุทธและศาสนาพรหมณ์ หากแต่ต่างกันที่ประเภทของงานศิลปะที่แสดงออกซึ่งความศรัทธาเท่านั้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ระบบสัญลักษณ์ภาพเพื่อสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์นั้น ผู้วิจัยพบว่าความอุดมสมบูรณ์เป็นนิมิตหนึ่งในเชิงองค์รวมที่ไม่อาจแยกระบบสัญลักษณ์ใดสัญลักษณ์หนึ่งออกจากกันได้ หากแต่มีการประสานสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ ที่เป็นบริบทของการสื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงกับระบบนิเวศวิทยาและพิธีกรรมทางศาสนาสอดคล้องกับแนวคิดของ เดวิด คินส์ลีย์ (2551) ที่ได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงของระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์กับความเชื่อทางศาสนาตะวันออก

ในส่วนของกลุ่มภาพเชิงโลกียวิสัยและภาพเชิงสังวาสซึ่งเป็นจุดเน้นของการวิจัยครั้งนี้ กล่าวได้ว่าภาพเป็นผลจากการปฏิบัติการทางสังคมที่มีการต่อรองเพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างกฎเกณฑ์ทางชีววิทยาและกฎเกณฑ์ทางวัฒนธรรม หรือนัยหนึ่งดุลยภาพระหว่าง “สายพันธุ์” ซึ่งเป็นเรื่องของการสืบทอดเผ่าพันธุ์ตามสัญชาตญาณกับเรื่องของ “สายสัมพันธ์” ซึ่งเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับรหัสทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการสื่อสาร เป็นสิ่งที่สะท้อนผ่านงานสร้างสรรค์ดังที่ Catherine Johns (1989) เสนอว่าขอบเขตของสื่อทัศนศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ในส่วนต่างๆ ของโลกมีมากมายหลากหลาย จากความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในฐานะระบบสัญลักษณ์เพื่อความอุดมสมบูรณ์ได้ปรากฏภาพสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางเพศ โดยถูกนำมาใช้ควบคู่กับความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร รวมทั้งการใช้สัญลักษณ์อวัยวะเพศชาย (phallic symbol) และภาพเชิงสังวาส ได้กลายมาเป็นระบบสัญลักษณ์ภาพตัวแทนทางพิธีกรรมในบางศาสนาที่สื่อความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่จะสร้างความเพลิดเพลินให้กับผู้ดูภาพเหล่านั้น

นอกจากนี้ผลการวิจัยได้ชี้ว่า การสร้างสรรค์ภาพกามวิสัยของมนุษย์มีความประณีตต่างกันระหว่างชนชั้นทางสังคม ภาพเชิงสังวาสของชนชั้นชาวบ้านจนถึงสัตว์ต่างๆ มักขาดความประณีต สื่อไปทางลามกอนาจารอันเนื่องจากการแสดงให้เห็นอวัยวะอย่างโจ่งแจ้ง ในขณะที่ภาพในกลุ่มชนชั้นสูง สัตว์หิมพานต์อย่างกิมรี้ กิณรี จนถึงการแสดงความรักของพระโพธิสัตว์ ช่างเขียนได้สื่อว่ารูปลักษณ์เป็นตัวกำหนดลักษณะทางกามารมณ์ รูปลักษณ์ของเรือนร่างอันวิจิตรย่อมแสดงอาการเกี่ยวสื่อเชิงกามารมณ์ที่มีความประณีตงดงามตามแบบนาฏลักษณ์ เป็นศิลปะแบบอุดมคติ เป็นความสวยงามที่มีจังหวะลีลานุ่มนวล แนวทางการสร้างสรรค์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Jakobson (1987) ที่ได้เสนอว่าองค์ประกอบของตัวสารมีหน้าที่ในการสื่อสารความงามหรือหน้าที่เชิงกวี (poetic function) โดยความงามดังกล่าวเป็นระบบสัญลักษณ์ภาพที่มีการเลือกใช้รูปลักษณ์และการเชื่อมโยงองค์ประกอบของภาพกามวิสัยต่างๆ อย่างมีสัมพันธ์ภาพกลมกลืนกับบริบทอื่นๆ ของเรื่องราว ซึ่งทำหน้าที่ในการกำกับความหมายทางการสื่อสารของงานภาพจิตรกรรมฝาผนังอีกด้วย

2. การประกอบสร้างความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์นั้น ได้พบว่าความอุดมสมบูรณ์เป็นแนวคิดสำคัญที่สืบเนื่องจากการปฏิบัติ โดยมีความสัมพันธ์ในเชิงคู่ตรงข้าม ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2541) เรียกว่า การสร้างความเป็นคู่ตรงข้าม (binary opposition) กล่าวคือ รูปสัญลักษณ์ของแต่ละภาพย่อมมีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำสิ่งที่ตรงข้ามกันมาเข้าคู่ จะทำให้เข้าใจความหมายได้รวดเร็วและชัดเจน ดังกรณีของภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องในพุทธศาสนา ย่อมมีคู่ตรงข้ามในเรื่อง “โลกียวิสัย” กับ “โลกุตระธรรม” หรือนัยหนึ่งคือการขัดแย้งในกามารมณ์ ราคะจริต กับศีล ซึ่งเห็นเหตุแห่งทุกข์ ในขณะที่ทางออกของการดับทุกข์คือหลักธรรมในทางศาสนา ในส่วนของประเด็นการใช้สัญลักษณ์ภาพเชิงมายาคติเพื่อสื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ดังกรณีของพญานาค เป็นการตีความหมายทางสังคมที่สอดคล้องกับแนวคิดของสมสุข หินวิมาน (2535) ที่เสนอว่ากระบวนการสร้างความหมายในขั้นที่ 2 จะเป็นความหมายทาง

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

สังคมและ ยังมีความหมายลักษณะเชิงมายาคติ (myth) เป็นความหมายที่ผสมผสานขึ้นจากความเชื่อที่ยึดติดกันมาจนกลายเป็นตำนาน

3. สัมพันธบทของงานภาพจิตรกรรมล้วนมีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมทางพุทธศาสนา โดยเนื้อหาภาพที่สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์เป็นสิ่งที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมสอดคล้องกับแนวคิดของ McQuail (2000) ที่ได้ปรากฏผลการศึกษานี้ว่า เนื้อหาภาพมีการอ้างอิงถึงวรรณกรรมทุกอย่างชัดเจนโดยมีการข้ามประเภทงาน (genres) ทางการสื่อสารจากวรรณกรรมสู่ภาพจิตรกรรม ซึ่งในอดีตผู้รับสารที่เป็นพุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจเนื้อหาของเรื่องและภาพผ่านสื่อมุขปาฐะและเทศนาคำสอนในโอกาสต่างๆ หากแต่ในปัจจุบันการเกิดสัมพันธบท ผู้รับสารอาจต้องการข้อมูลวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อการเข้าถึงเนื้อหาภาพได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้รูปแบบของสัมพันธบทเป็นไปตามแนวคิดที่กาญจนา แก้วเทพ (2553) เสนอว่า มีเนื้อหาบางประการที่เป็นองค์ประกอบของระดับ “พื้นผิว” ดังกรณีการเขียนคำบรรยายภาพให้กับภาพ “พระโพธิสัตว์ชี้เหย้า” ในขณะที่เนื้อหาบางส่วนอาจถูกสร้างขึ้นโดยที่ผู้เขียนภาพอาจรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทดังกล่าวกับการเขียนภาพสัตว์ป่าบางส่วนของในฐานะที่เป็นภาพประกอบในพื้นที่ป่าหิมพานต์ อาจมีการเขียนภาพสัตว์ในจินตนาการขึ้นใหม่ หรือดัดแปลงจากจินตนาการที่สะท้อนผ่านวรรณกรรม ทั้งนี้แนวคิดสัมพันธบทเชื่อว่าไม่มีตัวบทใดที่เกิดขึ้นมาอย่างโดดเดี่ยวไม่เกี่ยวข้องกับตัวบทอื่น ๆ ทุกตัวบทย่อมมีความเกี่ยวข้องกันกับตัวบทอื่น ๆ ในระดับใดระดับหนึ่งเสมอ งานวรรณกรรมจัดเป็นตัวบทเริ่มต้นของการสร้างสัมพันธบทนั้นเรียกว่า ตัวบทต้นทาง และตัวบทที่ถูกสร้างต่อยอดมาจากตัวบทแรกเรียกว่า ตัวบทปลายทางคืองานภาพจิตรกรรม โดยปรากฏว่าภาพสัตว์บางส่วนเป็นการขยายความ (extension) จากวรรณกรรมซึ่งตัวบทต้นทางไม่มี ในขณะที่บางส่วนเป็นการดัดแปลง (modification) ที่ทำให้ภาพจิตรกรรมอาจแตกต่างไปจากวรรณกรรมบ้างในฐานะที่เป็นงานสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนรูปแบบด้วยวิธีการสร้างสัมพันธบท

4. การดำรงอยู่ของเทวสถานและสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์ถือเป็นองค์ประกอบด้านบริบททางการสื่อสารที่ทำหน้าที่กำกับและเป็นตัวอ้างอิงถึงการสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ ที่สะท้อนผ่านงานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุได้ ดังที่Jakobson (1987) เสนอว่า บริบททำหน้าที่เป็นตัวกำกับความหมายทางการสื่อสาร ในอดีตสัญลักษณ์ทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์มีความหมายในเชิงศาสนาและพิธีกรรมที่อิงอยู่บนมายาคติและความศรัทธา ในขณะที่ปัจจุบันบริบทของเทวสถานและจิตรกรรมวัดหน้าพระธาตุได้เปลี่ยนไปจากอดีตทำให้หน้าที่ทางการสื่อสารกลายเป็นประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวงานศิลปะทัศนียภาพในฐานะที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและสื่อเพื่อการศึกษาชมรมรดกของชาติ

อนึ่ง จากการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการบูรณาการองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา โบราณคดี ศิลปะและแนวคิดทฤษฎีทางการสื่อสารเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกขาดจากกันได้ในฐานะที่เป็นกรอบแนวคิดเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูล สอดคล้องกับทัศนะของคมกฤษ อุยเต็กเค่ง (2560) ที่เสนอว่า การทำความเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริง จำเป็นต้องใช้ทั้งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ภาษาศาสตร์ จนถึงหัตถ์ลายจากตัวเราเอง โดยอาศัยทั้งความเข้าใจและการตีความหรือความรู้ที่ผุดขึ้นเกิดขึ้นมาในสถานการณ์นั้นๆ และยอมรับว่าอยู่บนฐานความรู้ที่เรียกว่า คลุมเครือวิทยา ซึ่งเป็นกระบวนการที่ยอมรับคุณค่าของการตีความบนพื้นฐานของหลักฐานข้อมูลบนความสัมพันธ์กับบริบท

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

1. การสื่อความหมายเรื่องความอุดมสมบูรณ์เป็นประเด็นทางการสื่อสารที่ปรากฏในหลายภาคส่วนของสังคมไทย เนื่องจากการสื่อสารเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต อีกทั้งเป็นมิติที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญของคนไทย ดังนั้นผู้ที่สนใจศึกษาการประกอบสร้างความหมายในเรื่องความอุดมสมบูรณ์อาจทำการศึกษาสัญลักษณ์ภาพและวิธีการการสื่อความหมายผ่านสื่อสมัยใหม่ โดยอาจพิจารณาการสร้างสรรคงานทางการสื่อสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร

2. การศึกษาการประกอบสร้างความหมายเรื่องใดๆ ผู้วิจัยควรมีองค์ความรู้สูงส่งในเรื่องนั้นและจำเป็นต้องใช้ความรู้ที่หลากหลายในเชิงบูรณาการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากความหมายเป็นสิ่งที่ผูกติดกับบริบททางสังคมซึ่งมีมิติทางการศึกษาที่หลากหลาย

3. การศึกษาผู้รับสารในกลุ่มนักท่องเที่ยวในประเด็นพฤติกรรมการสื่อสาร การแสวงหาข่าวสาร การใช้สื่อเพื่อการท่องเที่ยว เป็นประเด็นที่มีความเชื่อมโยงกับช่องทางการสื่อสารการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งงานภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ควรได้รับการส่งเสริมเรียนรู้ การศึกษาพฤติกรรมการสื่อสารของนักท่องเที่ยวจะทำให้ชุมชนหรือผู้ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวสามารถเลือกใช้ช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับประเด็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

1. ชุมชนวัดหน้าพระธาตุ บ้านตะคุ อำเภอปทุมราช อำเภอบึงสามพัน ควรจัดทำสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนโดยมีความครอบคลุมถึงประเด็นการตีความสัญลักษณ์ภาพเพื่อความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพเชิงสังวาส ซึ่งเป็นภาพที่ไม่อยู่ในความคาดหมายของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าวจะทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวมีสีสันคู่กับการได้รับความรู้และหลักธรรมในการดำเนินชีวิต

2. ชุมชนวัดหน้าพระธาตุควรจัดกิจกรรมส่งเสริมเยาวชนในสถานศึกษาของชุมชนให้ได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประเด็นเอกลักษณ์ทางการสื่อสารและความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดหน้าพระธาตุ และส่งเสริมให้เยาวชนทำหน้าที่วิทยากรต้อนรับและอาจให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะช่วยปลูกฝังแนวคิดการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อการดำรงอยู่ต่อไปทั้งงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและงานภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนต่อไป

วารสารวิชาการระดับชาติที่ได้รับการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) กลุ่มที่ 1

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). **แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์. [Kanchana Kaewthep. (2010). *New perspectives in communication studies*. Bangkok: Pabpim.]
- คมกฤษ ชูย์เต็กเค่ง. (2560). **ภารตะ-สยาม? ผี พราหมณ์ พุทธ?**. กรุงเทพฯ: มติชน. [Komkrit Xuytekkeng. 2017). *Bharata-Siam? Ghost Brahman Buddha?*. Bangkok: Matichon .]
- นิวัต กองเพียร. (2542). **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ เชิงสังวาส กามรูปในภาพเขียนตามประเพณีที่มีเสียงวรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน. [Niwat Gongpian. (1999). *Silapawattanatham special edition , erotic: sexual icon in traditional paintings which reflected Thai literatures voices*. Bangkok : Matichon.]
- วรรณิภา ณ สงขลา. (2534). **จิตรกรรมไทยประเพณีชุดที่๐๐๑ เล่มที่ ๒ วรรณกรรม**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป. [Wannipa na Songkhla. (1991). *Thai traditional painting episode 001 no.2 Literature*. Bangkok: Amarin Printing Group.]
- สมสุข หินวิมาน. (2535). “แนวทางการวิเคราะห์ความหมายและอุดมการณ์ในงานสื่อสารมวลชน” . **นิเทศศาสตร์ปริทัศน์**. 1 (ธันวาคม) : น.45-55. [Somsuk Hinviman. (1992). “The signification and ideology analysis approach for mass communication works”. *Journal of Communication Review*. 1 (December) : p. 45-55.]
- Benjamin, W. (1986). *The work of art in the age of mechanical reproduction*. New York: Schocken Books.
- Catherine Johns. (1989). *Sex or symbol erotic images of Greece and Rome*. London : The British Museum Press.
- Craig, R. T. (2018). “For a practical discipline”. *Journal of Communication*. 68 (289-297).
- Jakobson, Roman. (1987). *Language in Literature*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- McQuail, Denis. (2000). *McQuail's mass communication theory*. London: Sage.